

L'assassinat de l'arquebisbe Ató (971) i les lluites pel poder en els orígens de Catalunya

Discurs de recepció de Josep Maria Salrach i Marès
com a membre numerari de la Secció Històrico-
Arqueològica, llegit el dia 30 de maig de 2018

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
HISTÒRICO-
ARQUEOLÒGICA

L'assassinat de l'arquebisbe
Ató (971) i les lluites pel poder
en els orígens de Catalunya

L'assassinat de l'arquebisbe Ató (971) i les lluites pel poder en els orígens de Catalunya

Discurs de recepció de Josep Maria Salrach i Marès
com a membre numerari de la Secció Històrico-
Arqueològica, llegit el dia 30 de maig de 2018

Barcelona, 2018

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
HISTÒRICO-
ARQUEOLÒGICA

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Salrach, Josep M., 1945- autor

L'Assassinat de l'arquebisbe Ató (971) i les lluites pel poder en els orígens de Catalunya.

— Primera edició

Referències bibliogràfiques

ISBN 9788499654102

I. Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica II. Títol

1. Ató, -971 — Assassinat 2. Catalunya — Història — 946-992, Borrell II

3. Catalunya — Història — 878-1162, Comtes

343.611:929Ató

94(460.23)°09°

© Josep Maria Salrach i Marès

© 2018, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: maig del 2018

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Disseny de la coberta: Azcunce | Ventura

Compost per fotocomposició gama, s. l.

Imprès a Open Print, SL

ISBN: 978-84-9965-410-2

Dipòsit Legal: B 8908-2018

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Proposem parlar d'un episodi del segle x, l'assassinat de l'arquebisbe Ató, que emmarcarem en el procés de construcció del principat feudal català. Parlarem, doncs, de la història del poder i de les lluites pel poder, en aquest cas entre les famílies comtals.*

A l'època que aquí ens referim, la noblesa i els prínceps consideraven que monestirs, esglésies i dignitats eclesiàstiques, com la de bisbe mateix, els pertanyien, i per això sovint en disposaven com si fossin béns privats. A l'Església com a institució no li era fàcil mantenir la independència: molts monestirs i esglésies havien estat construïts i dotats per laics poderosos, que en retenien el control. A més, els dirigents de l'Església generalment eren fills de l'alta noblesa, i les famílies aristocràtiques es compraven i venien entre elles els càrrecs eclesiàstics. El Papa mateix era encara una autoritat en construcció, tot i l'evocació que aquí es podria fer de pontífexs d'etapes anteriors, conscients de la seva responsabilitat i dignes successors de Pere. A Roma, les famílies aristocràtiques rivalitzaven per la dignitat papal. Malgrat dificultats i febleses, però, el Papa, com a cap de l'Església, sobrevivia a Occident i a poc a poc s'afermava. En aquesta construcció de l'autoritat papal, hi van tenir un cert paper els comtes i bisbes catalans que, per la necessitat d'afermar la seva autoritat i independència, i segurament també per conviccions religioses, van freqüentar la cort pontifícia des de mitjan segle x. Parlem-ne arrancant de la successió de Guifré el Pelós, el 897.

* Agraïm a Jesús Alturo, Martí Aurell, Stefano M. Cingolani, Hélène Débax, Gaspar Feliu, Ramon Ordeig, Josep Torner i Oliver Vergés els consells i les informacions que ens han donat i les observacions crítiques que han formulat. Naturalment, els errors o les inexactituds que en aquest text hi pugui haver són de la nostra exclusiva responsabilitat.

ENTESA ENTRE GERMANS

Atès que el poder reial a França estava, a finals del segle IX, en mans d'un rei il·legítim, els tres fills grans del Pelós (Guifré Borrell, Miró i Sunifred) el van succeir, sense esperar la decisió reial. S'iniciava, així, la independència comtal.

Al principi, aquests comtes germans devien governar conjuntament, però després es van repartir l'herència, si més no de fet. Al primogènit, Guifré Borrell, sembla que li correspongueren els comtats de Barcelona, Girona i Osona; a Miró, el segon, els comtats i les terres de Cerdanya, Conflent i Berga, i al tercer, Sunifred, el comtat d'Urgell. Quedava un germà petit, Sunyer, que va restar sota la tutela de Guifré Borrell, que el devia afillar, segons creu Ramon d'Abadal. Així, quan el 911 Guifré Borrell va morir, Sunyer el va succeir a Barcelona, Girona i Osona, un traspass d'autoritat que devia obligar a una negociació i un acord entre germans. Es pot suposar que, com que Miró de Cerdanya es convertia en el germà gran supervivent, va caldre compensar-lo per la renúncia a l'herència de Guifré Borrell. La recompensa van ser, és una hipòtesi, les terres de Besalú, separades de Girona.¹ Llavors potser també s'acordà que el monestir de Ripoll, destinat a panteó comtal (hi havia el sepulcre de Guifré el Pelós), i el de Sant Joan, regit per la germana, Emma, ambdós de fundació paterna, restessin en una mena de condomini o copatronatge exercit pels dos germans, Miró i Sunyer.² Això voldria dir que la casa de Cerdanya-Besalú tindria, de fet, uns certs drets, ni que fos a través dels esmentats monestirs, sobre terres del Ripollès, que seguirien, però, formant part del comtat d'Osona.

Així, cap al 920, tenim tres fills del Pelós governant a Catalunya: Sunifred al comtat d'Urgell; Miró als comtats de Cerdanya, Conflent, Berga i Besalú, als quals en algun moment, no sabem quan ni com, es van afegir el Vallespir i la Fenolleda, i Sunyer als comtats de Barcelona, Girona i Osona. Aquesta divisió es devia fer per a facilitar la gestió d'un govern que els germans potser encara consideraven comú i familiar. Això explicaria un fet important i que aquí ens convé remarcar: Miró sembla haver acceptat el repartiment sense objectar que a l'interior dels seus com-

1. Si, com a vegades s'ha suposat, Guifré havia encarregat al seu germà Radulf la regència del comtat de Besalú, i Radulf encara vivia el 911, es pot pensar que l'acord dels germans fills de Guifré el 911 seria que Miró governaria Besalú a la mort de l'oncle. Vegeu Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Els primers comtes catalans*, Barcelona, Vicens-Vives, 1965, p. 249 i s. I també Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, «Un gran comte de Barcelona preterit: Guifré Borrell», a *Dels visigots als catalans*, 2a ed., vol. II, Barcelona, Edicions 62, 1974, p. 323-362, ISBN 84-297-0998-3.

2. Seria en exercici d'aquest copatronatge que Miró i Sunyer presideixen, juntament amb Emma, el cèlebre judici del 913 que va precisar els drets de l'abadia de Sant Joan sobre les terres i els homes d'una vintena de viles i vilars de la vall de Ripoll (Ramon ORDEIG I MATA, cur., *Catalunya carolíngia*, vol. IV, *Els comtats d'Osona i Manresa*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1999, doc. 119 i 120, ISBN 84-7283-469-7).

tats no hi hagués cap seu episcopal, sinó parròquies que depenien de bisbes que tenien les seus fora.

INICI DE LA DISCÒRDIA

Aquest equilibri, que podem qualificar d'inestable, es devia començar a alterar quan l'any 927 va morir el comte Miró I de Cerdanya-Besalú, i va deixar una vídua, la comtessa Ava, i quatre fills, potser menors d'edat: Sunifred, Guifré, Oliba i Miró. De tota manera, Sunifred ja figura com a comte en documents públics i privats dels anys trenta.³

Restaven, llavors, ja només dos fills vius de Guifré el Pelós, Sunifred d'Urgell, que no tenia descendència,⁴ i Sunyer de Barcelona, Girona i Osona, que segurament va aspirar a refer al seu profit la unitat de l'herència paterna. A la mort d'Emma (942), primera abadessa de Sant Joan, filla de Guifré el Pelós i germana de Sunyer, aquest comte, «mogut per la cobdícia, va posar la mà» sobre el ric patrimoni del monestir i, violentant l'ordre monàstic, va impedir l'elecció d'una nova abadessa. Aquesta situació, que posava en qüestió els suposats acords familiars del 911 sobre el patronatge conjunt dels monestirs del Ripollès, no podia ser de cap manera acceptable per a la branca familiar de Cerdanya-Besalú. Però, possiblement, Sunyer va actuar així creient que podria aprofitar la inexperiència i suposada feblesa dels seus nebots de Cerdanya-Besalú després del recent traspàs de poder de la comtessa Ava i de les dissidències internes a què Ava i els seus fills

3. Vegeu el testament de Miró II, de l'11 de maig del 926, a Ramon ORDEIG I MATA (cur.), *Catalunya carolíngia*, vol. VIII, *Els comtats de Cerdanya, Urgell i Berga*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, en premsa, doc. 229. Les execucions testamentàries conegudes són de l'11 de setembre del 927 (*ibidem*, doc. 240 i 241). La comtessa Ava compra propietats en terres del Vallespir, acompanyada del seu fill Oliba, l'any 936 (Pere PONSICH, cur., *Catalunya carolíngia*, vol. VI, *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2006, doc. 240, ISBN 84-7283-876-5); en terres de Ripoll, acompanyada dels seus quatre fills, l'any 938 (Ramon ORDEIG I MATA, cur., *Catalunya carolíngia*, vol. IV, doc. 446), i sola en terres de la Cerdanya l'any 928 (Ramon ORDEIG I MATA, cur., *Catalunya carolíngia*, vol. VIII, doc. 252) i en terres de Besalú els anys 937 i 945 (Santiago SOBREQUÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA, cur., *Catalunya carolíngia*, vol. V, *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2003, doc. 243 i 264, ISBN 84-7283-695-9). Sunifred, el fill gran de Miró i Ava, ja apareix amb el títol de comte en documents del Berguedà dels anys 932 i 937 (Ramon ORDEIG I MATA, cur., *Catalunya carolíngia*, vol. VIII, doc. 272 i 291); de Ripoll de l'any 935 (Ramon ORDEIG I MATA, cur., *Catalunya carolíngia*, vol. IV, doc. 414) i del Conflent dels anys 939 i 942 (Pere PONSICH, cur., *Catalunya carolíngia*, vol. VI, doc. 254 i 261). Guifré, el fill segon, apareix com a comte al Vallespir en un document del 946 (*ibidem*, doc. 292).

4. El comte Sunifred d'Urgell figura encara en un document del 939 fent una donació al monestir de Sant Sebastià del Sull en memòria dels seus pares, el comte Guifré i la comtessa Guinedella (Ramon ORDEIG I MATA, cur., *Catalunya carolíngia*, vol. VIII, doc. 300).

van haver de fer front aquells anys.⁵ I ben equivocadament Sunyer no degué estar perquè el seu domini sobre Sant Joan es va mantenir fins que, penedit, va ingressar en la vida monàstica a la Grassa, el 949, i va encomanar a Borrell II, el seu fill i successor, el redreçament, que es produí el 949 amb l'elecció d'una nova abadessa.⁶

Entre el 939 i el 943, coincidint més o menys amb aquesta situació de conflicte al Ripollès, Ermengol, primogènit de Sunyer, que sembla governar per delegació paterna el comtat d'Osona,⁷ va ser mort a Baltarga (a l'actual municipi de Bellver de Cerdanya) de manera violenta, en una acció militar.⁸ Què hi feia Ermengol

5. Ens referim a la traïció del vescomte Unifred («bauzia que nobis fecit in fisco»), que es va apoderar de béns del fisc i els retingué fins a la seva mort, esdevinguda abans del 952, quan els fills de Miró i Ava confisquen els béns als hereus d'Unifred i recapten un precepte reial confirmant aquesta mesura: Ramon d'ABADAL I DE VINYALS (cur.), *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1926-1950, p. 391-392, ISBN 97884-7283-934-2. També un document fals, amb data del 961, que sembla parcialment inspirat en un d'autèntic, com podria ser el testament de la comtessa Ava, li atribueix la confiscació de propietats del Conflent a homicides dels seus fidels, una informació que sembla força versemblant: «pro hominibus qui homicidium fecerunt de meos homines» (Pere PONSICH, cur., *Catalunya carolíngia*, vol. VI, doc. VIII i p. 75 i 523-524). I, finalment, també ens podríem referir a la traïció comesa amb anterioritat al 957 contra Guifré de Besalú pel vescomte Adalbert, fill del vescomte Seguer (Santiago SOBREQÜÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA, cur., *Catalunya carolíngia*, vol. V, doc. 624).

6. «Post discessum vero illius Suniarius comes, cupiditate ductus, misit per vim quandam manum huic ordini omnimodis non aptam quod postea claruit. Nam ipse Deum sequi cupiens, uti mos est cuique emendare quod iniuste egit et postmodum cum libera conscientia religionis abitum suscipere, magis ex hac causa penitere se dixit e legitque cum consensu sanctimonialium in eodem cenobio Cristo famulantium unam que videbatur illius ordinis fore apta» (Ramon ORDEIG I MATA, cur., *Catalunya carolíngia*, vol. IV, doc. 645). La lectura i interpretació que fem d'aquestes ratlles, ben diferents de les de F. Udina, R. d'Abadal i J. Marquès, són coincidents amb les d'E. Junyent, A. Pladevall i M. Aurell: Martí AURELL, *Les noces del comte: Matrimoni i poder a Catalunya (785-1213)*, Barcelona, Omega, 1998, p. 174-176, ISBN 84-282-1091-8. Es podria pensar que, imposant el seu domini personal i directe sobre Sant Joan, i impedit durant set anys l'elecció d'abadessa o el correcte govern d'una abadessa, Sunyer no només violentà l'ordre monàstic, sinó també el copatronatge que hauria d'haver compartit amb els seus nebots, els fills del seu germà Miró de Cerdanya-Besalú, dels quals Sunifred ja emprava llavors el títol comtal.

7. Els comtes Sunyer i Ermengol, pare i fill, venen terres de Girona, Besalú, Manresa i Osona el 936 i doten l'església de Santa Maria de Moià el 939 (Ramon ORDEIG I MATA, cur., *Catalunya carolíngia*, vol. IV, doc. 420 i 464).

8. En parlar de Borrell II, les *Gesta Comitum Barcinonensium* diuen «Ermengaudus vero frater eius, apud Baltargam bello interfectus»: Stefano M. CINGOLANI (ed.), *Les Gesta Comitum Barchinonensium (versió primitiva)*, la Brevis Historia i altres textos de Ripoll, València, Universitat de València, 2012, p. 127, ISBN 978-84-370-8992-9. Els necrològics de Vic, Girona i Ripoll situen la mort un 21 d'agost, però no en precisen l'any. Les fonts àrabs aportades per Dolors Bramon permeten concloure que, si Ermengol va morir lluitant contra els hongaresos, com fins avui ha defensat la historiografia, la mort es va produir l'any 942 (Dolors BRAMON, *De quan érem o no musulmans: Textos del 713 al 1010*, Vic, Eumo; Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2000, p. 302-305, ISBN 84-7602-450-9).

d'Osona, l'hereu de Sunyer, combatent a la Cerdanya, on ja governava el seu cosí Sunifred, el fill gran de Miró? Qui el va matar? De fet, no ho sabem, però la historiografia ha bastit la hipòtesi que hi anà a combatre una incursió d'hongaresos, se suposa que en col·laboració amb Sunifred.⁹ Però aquells anys hi havia o hi podia haver altres motius de conflicte de signe ben diferent, i que també podrien explicar la mort d'Ermengol a la Cerdanya. Un motiu l'acabem d'exposar: el conflicte pel patronatge dels monestirs del Ripollès, qüestionat per la imposició de Sunyer a Sant Joan, que bé podia haver portat a una topada militar.¹⁰ L'altra raó de disputa podia ser la successió al comtat d'Urgell del vell Sunifred, fill de Guifré el Pelós, que no tenia descendència masculina de la seva esposa, la comtessa Adelaida, i que figura documentat per darrera vegada com a viu el 939, i que consta per primera vegada com a mort el 948 o 949 («Suniofredo comite, qui fuit quondam»), a la dotàlia de Sant Cristòfol de Salinoves.¹¹ A qui havia de passar llavors, en morir Sunifred, el comtat d'Urgell? A Adelaida, la comtessa vídua; al nebot, l'esmentat Sunifred de Cerdanya, fill de Miró i Ava; al germà, Sunyer de Barcelona, aleshores l'únic fill viu de Guifré el Pelós, o a Borrell, fill i successor de Sunyer? Aquesta podia ser la qüestió els anys quaranta quan sembla que un comte de nom Sunifred, «actuant contra Crist el Senyor», va sostreure les parròquies de la Vall de Lord a l'obediència de Santa Maria d'Urgell.¹²

I, de fet, el comte Sunyer i la comtessa Riquilla fan donacions per l'ànima d'Ermengol els anys 943, 944 i 945 (Ramon ORDEIG I MATA, cur., *Catalunya carolíngia*, vol. iv, doc. 535, 539, 543 i 551).

9. Albert BENET I CLARÀ, «La batalla de Baltarga. Epíleg de la incursió d'hongaresos a Catalunya l'any 942», *Quaderns d'Estudis Medievals*, núm. 10 (1982), p. 639-640, ISSN 0210-9557.

10. És una hipòtesi que vam exposar fa anys: Josep M. SALRACH, «El comte Guifré de Besalú i la revolta de 957», a *II Assemblea d'Estudis sobre el comtat de Besalú*, Olot, Aubert Impressor, 1973, p. 3-36, esp. 7.

11. Per al document del 939 vegeu la nota 4. Per a la dotàlia de Sant Cristòfol de Salinoves (baronia de Rialb, Noguera), Ramon ORDEIG I MATA, *Les dotàlies de les esglésies de Catalunya (segles IX-XII)*, vol. 1/1, Vic, edició de l'autor, 1993, p. 152-154, ISBN 84-604-5395-2. La data de la dotàlia oscil·la segons si acceptem la de la indicció i de l'encarnació d'acord amb l'estil florentí (949) o la del regnat del rei franc (948). La comtessa Adelaida, vídua de Sunifred, apareix sola fent una donació a Sant Joan el 950: Ramon ORDEIG I MATA (cur.), *Catalunya carolíngia*, vol. VIII, doc. 409.

12. «Et postea sic tulit Sunifredus comis ipsas parrochias de Sancta Maria adversus Dominum et adversus Christum eius», informació d'un capbreu que Villanueva i Abadal daten de vers 948, Baraut d'entre 943 i 978, i Ordeig de vers 991 (*ibidem*, doc. 796, amb les referències bibliogràfiques corresponents). Oliver Vergés, l'únic historiador fins avui que defensa fermament la hipòtesi que Ermengol d'Osona va ser mort a Baltarga en el curs del possible enfrontament amb els seus cosins de Cerdanya per la successió al comtat d'Urgell, identifica el comte Sunifred que s'apropia de parròquies de la Vall de Lord amb el comte Sunifred de Cerdanya, i situa també el fet en el marc d'aquest mateix conflicte successori, cap al 941-947 (Oliver VERGÉS PONS, «La batalla de Baltarga en el joc de la política comtal del segle X: la mort d'Ermengol d'Osona i la successió del comtat d'Urgell», *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 48 (2018), en premsa).

Finalment, potser mitjançant negociació, el comtat d'Urgell va passar a Barcelona: a Sunyer o directament al seu fill Borrell II, en una data dels anys quaranta que no podem precisar. Atès que el comte Sunyer es retirà a la Grassa el 949, la qüestió sobre si la incorporació del comtat d'Urgell es produí a favor d'aquest comte o ja del seu fill Borrell no es pot respondre amb seguretat perquè la resposta depèn de l'any de mort de Sunifred, que desconeixem.¹³ En cert sentit, aquest traspass d'Urgell a Barcelona havia estat políticament preparat molts anys abans, quan Sunyer va casar la seva filla Adelaida, probablement una nena, amb el seu germà, Sunifred d'Urgell, que devia ser bastant més gran. Era un matrimoni en diagonal, d'oncle i neboda, molt desigual amb el qual es buscava mantenir la màxima integritat del patrimoni familiar.¹⁴ Es podria pensar, doncs, que quan es va pactar aquest matrimoni, potser abans que Sunyer succeís el seu germà Guifré Borrell a Barcelona-Girona-Osona, ja es va establir alguna mena de pacte successori dins de la família, com seria que, en el cas de morir Sunifred sense fills d'Adelaida, el comtat d'Urgell passaria a Sunyer.¹⁵

13. Partint, sembla, de la data de la dotalia de Sant Cristòfol de Salinoves, Villanueva va situar la mort del comte Sunifred el 948 (Jaime VILLANUEVA, *Viage literario a las iglesias de España*, vol. x, València, Imprenta de Venancio Oliveres, 1821, p. 103), data que va ser acceptada per Abadal i, en general, per tots els historiadors posteriors. Hem d'admetre, però, que, com a data de mort, no és pas segura, sinó simplement una data *antequam*. A més, com s'ha dit en la nota 11, la dotalia pot ser del 948 o el 949. I Sunyer va marxar a la Grassa en una data desconeguda entre el 20 de desembre del 948, quan Sunyer i la seva esposa fan una donació de terres al vescomte d'Osona, i el 16 d'agost del 949, en què Borrell II, com a comte, investeix l'abadessa de Sant Joan (Ramon ORDEIG I MATA, cur., *Catalunya carolíngia*, vol. iv, doc. 633 i 645).

14. Martí AURELL, *Les noces del comte*, p. 36 i 175 n. 103. Sunifred i Adelaida figuren junts, se suposa que per primera vegada, en un document que porta data de novembre «anno VIII° regnante Charolo rege, filio Leudevico», és a dir, del 906 (Ramon ORDEIG I MATA, cur., *Catalunya carolíngia*, vol. VIII, doc. 151). Però alguns investigadors (Christian Settapani, Thierry Stasser i Martí Aurell) pensen que sembla una data massa precoç i que, tractant-se com es tracta el document d'una còpia del segle XIII, el copista segurament va equivocar la data. Argumenten que Sunyer i Riquilda, pares d'Adelaida, apareixen junts per primera vegada en un document del 925 (Ignasi BAIGES I JARDÍ i Pere PUIG I USTRELL, cur., *Catalunya carolíngia*, vol. VII, *El comtat de Barcelona*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, en premsa, doc. 155) i Sunifred i Adelaida (si prescindim del document del 906), en un del 935 (Ramon ORDEIG I MATA, cur., *Catalunya carolíngia*, vol. VIII, doc. 278). Això permet, diuen, suposar que el seu casament es degué produir al voltant d'aquesta data més que abans del 906: Martin AURELL, «De nouveau sur les comtesses catalanes (IXe-XIIe siècle)», *Annales du Midi*, t. 109, núm. 219-220 (1997), p. 357-380, ISSN 0003-4398 (amb les referències als treballs de Settapani i Stasser). Resulta, però, que, d'entre 898 i 917, hi ha un document d'esposalles o donació del dot de Sunyer a una primera esposa, dita Aimilda, que segons Ramon Ordeig, Ignasi Bages i Pere Puig és, en realitat, Riquilda (Ignasi BAIGES I JARDÍ i Pere PUIG I USTRELL, cur., *Catalunya carolíngia*, vol. VII, doc. 134). En tal cas, i admetent que a Adelaida l'haurien casat amb l'oncle Sunifred essent una nena, es podria pensar que és correcta la data 906 del document esmentat a l'inici d'aquesta nota.

15. Si aquesta interpretació, és a dir, el matrimoni d'Adelaida, que suposem una nena, filla de Sunyer i Riquilda, amb el seu oncle Sunifred, que seria bastant més gran, fos encertada, no deixaria

Res no impedeix pensar, però, que a l'hora d'aplicar l'acord es produïssin discrepàncies i fins conflictes amb la branca familiar de Cerdanya-Besalú. Arribem, així, a mitjan segle x, quan entra en joc la segona generació de comtes independents, la dels nets de Guifré el Pelós.

CAUSES DE CONFLICTE

Amb Borrell II, comte de Barcelona, Girona, Osona i Urgell, i els seus cosins, els comtes de Cerdanya-Besalú, canvia l'escenari. Ara, després de mig segle de govern hereditari i, doncs, independent, la territorialització del poder avança. Els comtes comencen a identificar-se pel nom del comtat o comtats que governen, el que indica que tenen consciència de l'ancoratge territorial del seu poder i de les fronteres a l'interior de les quals l'exerceixen.¹⁶ I les fronteres, de fet, posen límits a les seves ambicions, unes ambicions que, com s'ha de suposar, no són fàcils de refrenar. El poder ja no els ve dels carolingis, i ho saben. El tenen per herència i es basa tant en les idees i en les fidelitats que conciten com en les terres, els càrrecs i les rendes que acumulen. I per això, i per afermar-ne la legitimitat, ja es diuen «comtes per la gràcia de Déu».¹⁷ Són conscients que les divisions hereditàries afebleixen patrimonis i sobirania, i per això limiten els casaments: dels quatre germans, comtes de Cerdanya-Besalú, fills de Miró II i Ava, Sunifred, Guifré, Oliba i Miró, sembla que només el tercer, Oliba, anomenat el Cabreta, es va casar i tenir descendència. L'acumulació de patrimoni i de drets i béns fiscals, amb les rendes i els tributs que en derivaven, era fonamental perquè la força dels comtes depenia sobretot d'aquesta riquesa i, doncs, de les assignacions de béns i drets que podien fer als seus fidels, amb el benentès que d'aquestes distribucions en derivaven agraïments i frustracions, amics i enemics, el que ens dona una clau, sens dubte, de l'arrelament de les dinasties com-

de ser curiós que en el casal de Barcelona s'emprés el 1107 la mateixa estratègia per a incorporar Besalú a Barcelona. Ens referim al matrimoni desigual entre Ximena, una nena, filla de Ramon Berenguer III de Barcelona, i el comte Bernat II de Besalú, que aleshores devia ser un home molt vell: Josep M. SALRACH, «Els documents de Besalú a l'Arxiu Comtal de Barcelona i els misteris del darrer comte de Besalú», *Quaderns de les Assembles d'Estudis* (Besalú, Amics de Besalú i el seu Comtat), núm. 1 (2014), *El comtat de Besalú en el context català i europeu*, p. 7-28, ISSN 2385-3336 (a cura de Mercè Aventín i Josep M. Salrach).

16. Miró Bonfill, el fill petit de Miró i Ava, bisbe de Girona i comte de Besalú, es presenta com a «comes Bisuldunensis» en un document del 977, i es diu de si mateix que és «ex terra Bisuldunene gratia Dei comiti»: Santiago SOBREQÜÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA (cur.), *Catalunya carolíngia*, vol. v, doc. 441 i 485.

17. Vegeu, per exemple, les signatures a l'acta de confirmació de drets del monestir de Sant Pere de Rodes del 968: «Sig+num Gaufredus, gratia Dei comes. Sig+num Borrellus, gratia Dei comes. Sig+num Miro, gratia Dei episcopus» (*ibidem*, doc. 391).

tals, dels obstacles que van haver de superar i de les lluites i rivalitats que van protagonitzar.

La comtessa Ava, que, com s'ha dit més amunt, degué exercir la regència després de la mort del seu marit, el comte Miró II, el 927, va deixar aviat, a principis dels anys trenta, el govern dels comtats de Cerdanya, Berga i Conflent al fill gran, Sunifred,¹⁸ i uns anys després el govern dels comtats de Besalú i Vallespir al segon, Guifré.¹⁹ Oliba Cabreta, el tercer, devia col·laborar amb els seus germans, mentre que el petit, Miró, anomenat Bonfill, iniciava la carrera eclesiàstica.²⁰

La designació o elecció de bisbes, que en teoria feien els clergues i fidels de les diòcesis, generalment se l'atribuïen les autoritats civils, comtes i vescomtes, que tenien seus episcopals en els territoris on exercien la potestat. Elegien o instaven l'elecció dels seus propis fills o dels fills dels seus amics, i després l'arquebisbe de Narbona els consagrava, un acte de força i autoritat que la casa de Cerdanya-Besalú no es podia permetre perquè, de les cinc seus catalanes (Elna, Girona, Barcelona, Vic i Urgell), cap estava dins dels comtats dels fills de Miró i Ava. És més, el clergat d'aquests comtats estava dividit per l'obediència a bisbes de fora: els clergues del comtat de Besalú estaven sota l'obediència del bisbe de Girona; els del Ripollès, sota l'obediència del bisbe de Vic; els de Berga i Cerdanya, sota l'obediència del bisbe d'Urgell, i els del Conflent i el Vallespir, sota l'obediència del bisbe d'Elna. Eren, doncs, els comtes veïns del Rosselló, Urgell i Barcelona-Girona-Osona els que, si els convenia, elegien els bisbes que tenien jurisdicció sobre els clergues dels comtats de la casa de Cerdanya-Besalú. De la mateixa manera, la dignitat d'arquebisbe de Narbona, superior jeràrquic dels bisbes catalans, estava, de fet, a les mans dels vescomtes de Narbona.²¹

Aquesta impossibilitat d'eleger bisbe directament era una limitació política, que situava els comtes de Cerdanya-Besalú en una posició de feblesa respecte dels altres comtes catalans, just en aquells moments en què s'afermava la sobirania comtal i s'iniciava a l'Occident carolingi o postcarolingi el procés de construcció

18. Com s'ha dit més amunt, en la nota 3, Sunifred II de Cerdanya apareix emprant la titulatura comtal en documents de Conflent, Berga i Ripoll des del període 932-942.

19. Guifré apareix amb la titulatura comtal al Vallespir el 946 (Pere PONSICH, cur., *Catalunya carolíngia*, vol. VI, doc. 292) i al comtat de Besalú el 950, 951, 953 i 957 (Santiago SOBREQÜÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA, cur., *Catalunya carolíngia*, vol. V, doc. 288, 296, 301 i 324).

20. Figura com a levita, al costat de la seva mare i els seus germans, qualificats de comtes, en un document de Cuixà del 941, i com a ardiaca en una escriptura també de Cuixà del 957 (Pere PONSICH, cur., *Catalunya carolíngia*, vol. VI, doc. 260 i 367). Aquesta titulatura de Miró com a ardiaca és una mica sorprenent i fins potser sospitosa. És l'únic document, una còpia, on consta que exerceix aquesta dignitat. En tots els altres documents que se li poden adjudicar d'abans de ser bisbe apareix com a levita o com a levita i comte. Vegeu nota 31.

21. Sobre les eleccions episcopals en aquesta època, vegeu Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *L'abat Oliba bisbe de Vic i la seva època*, Barcelona, Aedos, 1962, p. 117-129.

dels principats territorials.²² D'altra banda, també en aquell món en transformació l'Església anhelava la independència i per això començava a reclamar el ple dret a disposar dels temples i les seves rendes i tributs, sobretot els delmes.²³ Què fer? Com reaccionar? Els comtes de Cerdanya-Besalú s'acostumaren, llavors, i més encara al segle XI, a negociar l'adquisició de dignitats eclesiàstiques per als seus fills amb els comtes veïns, i quan va caldre les van comprar, una pràctica, aquesta de la simonia, llavors molt estesa.²⁴

També van retenir sota la seva propietat tantes esglésies i tributs eclesiàstics (delmes, primícies i oblacions) com van poder, un costum que es va estendre entre la noblesa. Els delmes els van crear els carolingis per finançar el clergat, però eren els comtes els encarregats d'introduir-los i distribuir-los, de manera que quan es va produir la independència comtal, els comtes van tenir i repartir delmes entre els seus col·laboradors, nobles i clergues, i en van retenir molts, juntament amb moltes esglésies que segurament ells mateixos van construir. En aquest sentit, els comtes de Cerdanya-Besalú, com moltes famílies de la noblesa, van tenir la propietat de nombroses esglésies i delmes, malgrat les protestes dels bisbes.²⁵

Una altra estratègia dels comtes de Cerdanya-Besalú va ser la de fundar i assumir la protecció i el patronatge de monestirs que en alguns casos van lliurar a Roma, una subjecció inoperant per la llunyania, però que feia que aquestes institucions escapessin a l'obediència del bisbe i, de retruc, restessin més lligades a la família comtal. D'una manera o altra, els monestirs dels comtats de Cerdanya-Besalú (Santa Maria i Sant Urbici de Serrateix, Sant Llorenç prop Bagà, Sant Miquel de Cuixà, Sant Martí del Canigó, Santa Maria d'Arles, Sant Pere de Camprodon, Sant Genís i Sant Miquel de Besalú, Sant Pere de Besalú i Sant Esteve de Banyoles) van formar com una mena de congregació de monestirs comtals.²⁶ Tot això s'ha de tenir present a l'hora d'examinar els grans conflictes del segle X.

22. És l'opinió expressada per Michel ZIMMERMANN, *En els orígens de Catalunya: Emancipació política i afirmació cultural*, Barcelona, Edicions 62, 1989, p. 140, ISBN 84-297-2979-8. I també per Oliver VERGÉS PONS, «Un conflicte per la dècima episcopal urgellitana en el si de les tensions entre les famílies comtals de Barcelona i Cerdanya (988-997)», *Afers*, núm. 83 (2016), p. 159-171, esp. 163, ISSN 0213-1471.

23. Josep M. SALRACH, *Justícia i poder a Catalunya abans de l'any mil*, Barcelona, Eumo, 2013, p. 55-61, ISBN 978-84-9766-475-2.

24. Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *L'abat Oliba bisbe de Vic i la seva època*, p. 120-124.

25. Josep M. SALRACH, «Disputes i compromisos entre l'Església de Girona i la noblesa: notes d'unes difícils relacions (segles XI i XII)», *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 29 (1999), p. 927-957, ISSN 0066-5061; Elvis MALLORQUÍ GARCIA, *El Llibre Verd del bisbe de Girona (1362-1371): El delme i l'estructura feudal de la diòcesi de Girona al segle XIV*, Girona, Diputació de Girona, 2011, p. 33-36, ISBN 978-84-96747-85-2.

26. Miquel S. GROS I PUJOL, «Sant Pere de Camprodon: un monestir del comtat de Besalú», a *Art i cultura als monestirs del Ripollès*, Barcelona, Associació Amics dels Monestirs del Ripollès i

GUIFRÉ DE BESALÚ I MIRÓ BONFILL

L'any 957 un grup de notables del comtat de Besalú es va revoltar i va donar mort al comte Guifré. De fet, no sabem per què ho van fer, però hi ha fets que potser poden ajudar a entendre-ho.²⁷ A les terres besaluenques hi havia famílies molt poderoses de *fideles regis*, homes connectats directament amb la cort reial que havien rebut ells o els seus avantpassats de mans de reis francs terres i drets fiscals dins del comtat, és a dir, béns sostrets del que, en aquells moments de transició, deixava de ser la dotació comtal i els comtes començaven a considerar patrimoni. En alguns casos, a més, aquests *fideles regis* havien estat agraciats amb privilegis d'immunitat que tenien l'efecte de sostreure'ls a la potestat comtal. És fàcil d'imaginar que la seva posició i les seves ambicions generaven rivalitat i conflicte amb uns comtes que es feien independents i necessitaven imposar la seva autoritat sobre el conjunt dels comtats. Entre aquests poderosos n'hi havia, a més, que semblen tenir vincles familiars amb la casa de Cerdanya-Besalú, i que segurament eren descendents de Radulf, el germà de Guifré el Pelós que potser va governar un temps el comtat de Besalú en nom seu, però que en ple segle x ja no participaven de la dignitat comtal. Aquesta degué ser la base social i política del conflicte. Coneixem, a més, el nom dels presumptes caps de la revolta: Adalbert, que va testar en favor de Santa Maria de Girona, i el seu germà, Seniofred, prevere, devoció i condició que podrien indicar alguna mena de vinculació amb la seu gironina, i potser a través d'aquesta amb el comte de Girona-Barcelona, Borrell, cosí de Guifré de Besalú.

El que s'ha dit de la seu de Girona i el comte Borrell és una suposició, però segurament no ho és tant el fet que els monjos de Ripoll, on reposaven les restes de la família comtal, parlessin a les *Gesta Comitum*, que van escriure al segle XII, de tots els comtes d'aquesta generació, de Seniofred II, Oliba Cabreta, Miró Bonfill i Borrell, i «oblidessin» Guifré, l'assassinat el 957. Sembla talment una *damnatio memoriae*, precisament en una obra que pretén mostrar als comtes de Barcelona, ja prínceps de Catalunya, com han de recordar la història del llinatge amb les seves branques.²⁸

Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, p. 74-80. Sobre aquests monestirs s'estenia la protecció i el patronatge dels comtes, que els dotaren d'esglésies, delmes, cases, terres, vinyes i masos, i en alguns casos els concediren, a imitació dels carolingis, la immunitat, reservant-se, però, un control superior a través de l'aprovació dels abats elegits. Vegeu, com a exemple, la dotació del monestir de Serrateix i l'elecció del seu abat, Froilà, el 975 (Ramon ORDEIG I MATA, cur., *Catalunya carolíngia*, vol. VIII, doc. 630 i 631), i la dotació de Sant Llorenç prop Bagà, amb la concessió d'immunitat, el 983 (*ibidem*, doc. 718).

27. En tot el referent a aquesta revolta ens basem en una recerca que vam fer ja fa molts anys, publicada el 1973, citada en la nota 10. Les fonts d'informació disponibles són uns pocs documents, tots recollits a Santiago SOBREQÜÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA (cur.), *Catalunya carolíngia*, vol. V, doc. 329, 386, 388, 448, 453 i 457.

28. Vegeu el treball citat en la nota 15.

I, finalment, cal preguntar-se si era possible que una revolta com la del 957 pogués tirar endavant sense que els revoltats comptessin amb l'esperança d'una actitud neutral o fins amb l'ajut del comte veí més poderós, el de Barcelona-Girona-Osona, i del mateix bisbe de Girona. D'aquesta revolta, que va combatre el germà gran de la família, el comte Sunifred de Cerdanya, amb tropes cerdanes, no sembla que se'n puguin fer gaires conjectures més.²⁹

Assassinat el comte Guifré de Besalú, el germà gran, Sunifred, va governar, amb la col·laboració d'Oliba Cabreta i Miró Bonfill, el conjunt de comtats de la família fins a la seva mort, el 966.³⁰ Llavors, Oliba es va fer càrrec dels comtats de Cerdanya, Berga i Conflent, mentre que deixava en mans del germà petit, el levita Miró, els comtats de Besalú i Vallespir. El fet que a partir de llavors Miró exercís la dignitat de levita, juntament amb la de comte, sembla indicar que en ell persistia la voluntat de continuar la carrera eclesiàstica a la qual els pares l'havien destinat de petit, o més aviat la voluntat de reprendre-la en el moment oportú.

Així, consta com a levita des de l'any 941, com a comte i levita des dels anys seixanta³¹ i com a comte i bisbe des de principis dels setanta. Però exactament quan i com? L'interrogant és essencial.

29. En la nota 5, i en el text que hi correspon, explicàvem que després de la mort de Miró el Jove, la seva vídua i els seus fills, els anys trenta i quaranta van haver d'afrontar situacions polítiques difícils, actes de traïció i rebel·lia protagonitzats per homes importants, entre els quals vescomtes, en els diferents comtats de la seva sobirania. La revolta contra Guifré de Besalú del 957 potser seria la culminació d'aquesta situació d'inestabilitat, però potser no la darrera revolta a què van haver de fer front els comtes de Cerdanya-Besalú: en un document del 983 Oliba Cabreta es refereix a la bausia que va cometre un poderós anomenat Bonfill al castell «Stela», i en un altre del 988 a la bausia comesa per una dona de nom Goldregot, sens dubte de família noble, que va lliurar el castell de Viver als enemics del comte, episodi que va comportar la mort de fidels del comte: Ramon ORDEIG I MATA (cur.), *Catalunya carolíngia*, vol. VIII, doc. 717 i 754. Sobre aquests conflictes, esdevinguts al Berguedà, vegeu Albert BENET I CLARÀ, «Una revolta berguedana contra el comte Oliba Cabreta», *L'Erol* (Berga), núm. 6 (1983), p. 29-34, ISSN 0212-0445.

30. Vegeu el testament de Sunifred i les execucions testamentàries, documents tots d'octubre del 966, a Santiago SOBREQÜÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA (cur.), *Catalunya carolíngia*, vol. v, doc. 374, 375 i 376.

31. Figura com a ardiaca, com ja s'ha dit en la nota 20, en una escriptura del 957 (Pere PONSICH, cur., *Catalunya carolíngia*, vol. vi, doc. 367); com a levita en documents del 941, 947, 957, 959, 960, 962, 964 (3) i 966 (*ibidem*, doc. 260; Santiago SOBREQÜÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA, cur., *Catalunya carolíngia*, vol. v, doc. 274, 325, 332, 337, 351, 358, 359, 360 i 374); com a comte en documents del 962 i 968 (2), i com a comte i levita en un document del 969 (*ibidem*, doc. 350, 386, 388 i 400). Els editors del document 350, de l'any 962, pel qual un comte Miró compra béns al lloc de Bestracà (Camprodon, Ripollès), han identificat aquest comte amb Miró de Barcelona, però creiem que es tracta de Miró de Besalú. La signatura de *Miro, gratia Dei episcopus*, al costat del bisbe Arnulf de Girona, en un document del 968, conegut només per una còpia del segle XVII, segurament és una interpolació (*ibidem*, doc. 391). El fet que Miró figuri, excepcionalment, com a ardiaca en un document del 957, i normalment com a levita en documents d'abans i de després d'aquest any, entre

Essent levita i comte de Besalú, i havent heretat del seu germà Sunifred els béns confiscats als rebels del 957, Miró va fer un acte de reconciliació amb la cúria gironina i d'aval per a futures aspiracions en la carrera eclesiàstica: ens referim a la donació a la seu de Santa Maria de Girona, l'any 968, d'un alou de la vila de Parets d'Empordà (Vilademuls) que havia pertangut a Adalbert, el cap de la revolta.³² El fet té la seva explicació: quan la revolta del 957 va fracassar, Adalbert va fugir i va morir poc després, no sense abans haver testat deixant l'alou a la seu de Girona amb la condició que l'usufructués el seu germà Seniofred, prevere, també un dels rebels. I, en efecte, l'any 958, tres clergues, designats com a marmessors d'Adalbert, en tenir coneixement de la seva mort, van fer donació de l'alou a la seu.³³ Donació formal, però. En realitat, aquesta execució testamentària no es va fer efectiva, perquè no devia ser més que un intent desesperat de protegir en certa manera el patrimoni d'Adalbert i la seva família de la reacció de la justícia comtal. I és que, en efecte, un cop vençuda la revolta, un tribunal de jutges del comtat de Besalú va decretar la confiscació de béns dels rebels que, com era de llei, van passar a l'autoritat comtal, és a dir, a Sunifred i després a Miró. No és per casualitat que llavors, el 968, en desfer-se de l'alou de Parets, Miró Bonfill identifiqui el rebel principal en els documents de donació, i amb cert deteniment n'expliqui i qualifiqui, des del seu punt de vista, la conducta, que considera execrable. Calia justificar, així, la retenció en mans de la família comtal de l'alou donat a la seu. Tampoc és casualitat que ara, deu anys després, Miró executi d'alguna manera la darrera voluntat d'Adalbert, el gran enemic. Per força, l'entesa amb la cúria de Girona havia de ser molt important.

LA CRISI COMENÇA A GIRONA

Els anys 947, 955 i 962, el levita Miró Bonfill acompanya el bisbe de Girona en solemnitats religioses del comtat de Besalú, com les consagracions de les esglésies de Santa Maria del castell de Finestres i de Sant Esteve del monestir de Banyoles, i l'elecció de l'abat de Sant Pere de Camprodon.³⁴ Uns anys després, el 17 d'abril del 970, moria el bisbe de Girona Arnulf³⁵ i, segons sembla, el comte levita s'impo-

el 941 i el 969, fa dubtar, com ja s'ha dit en la nota 20, que realment hagués assolit aquesta dignitat. D'altra banda, no ens ha estat possible identificar la cúria episcopal a la qual Miró podia haver estat vinculat com a levita.

32. *Ibidem*, doc. 386 i 388.

33. *Ibidem*, doc. 329.

34. *Ibidem*, doc. 274, 325 i 351.

35. La data està registrada al necrologi de Ripoll (Jaime VILLANUEVA, *Viage literario a las iglesias de España*, vol. VIII, València, Imprenta de Venancio Oliveres, 1821, p. 234) i als *Annals de Ripoll I* (*ibidem*, vol. xv, Madrid, Imprenta de la Real Academia de la Historia, 1851, ap. 60, p. 333).

sava immediatament en la successió a la seu. Era la primera vegada a Catalunya que una mateixa persona tenia el màxim poder a les mans: el doble poder, el civil i l'eclesiàstic. Era lògic que Miró l'ambicionés perquè per això la seva família, que, com s'ha dit, no tenia a l'interior dels seus comtats i, doncs, sota el seu control familiar i polític, cap seu episcopal, l'havia encaminat de petit a la carrera eclesiàstica. La suma d'ambdós càrrecs, el comtal i l'episcopal, no només li reforçava el seu poder personal, sinó també el del seu llinatge. Possiblement el seu cosí, el comte Borrell II de Barcelona-Girona-Osona, ho va considerar una amenaça per als seus plans d'hegemonia en el conjunt català.³⁶ De fet, el 979, Miró es refereix en un document, sense més precisions, a una expedició militar que temps abans Borrell havia fet amb tot l'exèrcit en contra seu («venit comes Borrellus cum omni exercitu suo in partibus nostris [...] adversum nos») a la zona de frontera entre Girona i Besalú. No en dona la data; només diu que va passar molta por («angusto animo, contrito corde») i que es va salvar d'una injustícia tan gran («nefanda nequitia») perquè sant Esteve va atendre els seus precis.³⁷ És molt possible que l'expedició fos la resposta de Borrell a la maniobra de Miró per a imposar-se a la seu de Girona. Si les coses van passar d'aquesta manera —i és una hipòtesi que resulta quasi una evidència—, el viatge que el comte Borrell i el bisbe Ató de Vic van fer a Roma uns mesos després, el desembre del 970, i l'assassinat d'Ató a la tornada s'han de repensar.

Des del present, el viatge de Borrell i Ató a Roma s'ha interpretat en clau independentista: Borrell no volia que les seues catalanes depenguessin de l'arquebisbe de Narbona, un home presumptament lligat a la cort carolíngia, sinó d'un prelat català de la seva obediència, i per això va anar a Roma a demanar al Papa, aleshores Joan XIII, que fes Ató arquebisbe i posés les seues catalanes sota la seva obediència.³⁸ El Papa així ho va fer, i a tal efecte expedí les butlles corresponents. Era una maniobra contra el que restava del domini franc? Sí, indirectament. Directa-

36. Defensem, aquí, un punt de vista oposat al que defensàvem anys enrere en la nostra tesi doctoral: Josep M. SALRACH, *Los condes y el condado de Besalú durante la época carolingia (siglos IX-X)*, tesi doctoral mecanografiada, Barcelona, Universidad de Barcelona, 1974, 3 v. Llavors creïem que hi havia una entesa entre les dues branques eixides de Guifré el Pelós, la de Barcelona i la de Cerdanya i, per tant, que Borrell havia fet bisbe de Girona el seu cosí, Miró Bonfill. Aquí, partint dels indicis i raonaments fins ara exposats i dels que tot seguit exposarem, defensem l'opinió contrària, és a dir, que les dues branques van rivalitzar per l'hegemonia i, doncs, també per la càtedra episcopal de Girona.

37. Santiago SOBREQUÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA (cur.), *Catalunya carolíngia*, vol. v, doc. 457. Borrell va passar la frontera amb el seu exèrcit, i es fortificà a la muntanya que aleshores deien *Spelio*, que era alou de Sant Esteve de Banyoles. El fet podria situar-se el 957, quan Sunifred II de Cerdanya pacificava Besalú i Borrell volia posar límits a les seves accions a la frontera, però també podria tenir relació amb l'afer de la successió d'Arnulf a Girona.

38. Després de Ramon d'Abadal, el viatge de Borrell i Ató a Roma ha estat unànimement i exclusivament interpretat com una temptativa d'independència eclesiàstica que volia reforçar la independència política: Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Els primers comtes catalans*, p. 306-311.

ment era més senzill: fent Ató arquebisbe —un prelat de la seva confiança i obediència—, Borrell es volia dotar, de fet, a través seu d'una autoritat superior i més forta sobre els bisbes catalans i, amb ells, sobre el conjunt dels comtats. Només de retruc era una maniobra contra l'arquebisbe de Narbona, Aimeric (926-977), un clergue narbonès que, pel que sabem, en els seus anys de pontificat es va mantenir allunyat de la cort reial.³⁹

La maniobra de Borrell anava més directament dirigida contra els qui, dins de Catalunya, amenaçaven el seu projecte d'hegemonia. En aquest sentit, l'ambició de l'abat Cesari de Montserrat, que pel seu compte l'any 956 s'havia fet consagrar a Santiago de Compostella arquebisbe de la província tarraconense, era més un destorb que una amenaça: els bisbes catalans no l'acceptaven, però el 970 reclamava encara al Papa els seus suposats drets.⁴⁰ La consagració d'Ató descartava definitivament les seves pretensions. Podia ser que el comte bisbe Miró fos aquesta amenaça? Sí, i creiem que és una hipòtesi que es pot sustentar documentalment.⁴¹

Ens referim a tres documents, dos perduts que fins al 1835 van estar a l'arxiu del monestir de Ripoll, i un tercer conservat en original a l'arxiu del monestir de Santa Maria de Montserrat. Durant el primer terç del segle XIX, Roc d'Olzinelles, monjo arxiver de Ripoll, i el dominic Jaume Villanueva van llegir els documents perduts i en van fer un breu regest; segons ells, portaven la data de 12 de les calendes de maig de l'any 16 del regnat de Lotari, fill del rei Lluís, i mostraven Miró Bonfill, amb la titulatura de comte i bisbe, comprant terres al Ripollès i donant-les al monestir de Ripoll.⁴² El document conservat, datat de les calendes de gener de

39. És molt poc el que se sap d'Aimeric, que va fer testament el 977: era germà d'un Adalguer, *princeps*, i tenia dos nebots, Bernat, *gramaticus*, i Geiro, *honorabilis princeps*. La vescomtessa de Narbona, Adelaida, i els seus dos fills, Ramon (vescomte) i Ermengol (arquebisbe després d'Aimeric), són els seus executors testamentaris (Claude DEVIC i Joseph VAISSÈTE, *Histoire générale de Languedoc*, vol. v, Tolosa de Llenguadoc, Édouard Privat, 1875, núm. 127, col. 280-282).

40. Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, «L'abat Cesari, fundador de Santa Cecília de Montserrat i pretès arquebisbe de Tarragona. La falsa butlla de Santa Cecília», a *Dels visigots als catalans*, vol. II, *La formació de la Catalunya independent*, Barcelona, Edicions 62, 1970, p. 25-56, ISBN 84-297-0998-3; Ramon MARTÍ, «Delà, Cesari i Ató, primers arquebisbes dels comtes-prínceps de Barcelona (951-953 / 981)», *Analecta Sacra Tarraconensia*, núm. 67 (1994), p. 369-386, ISSN 0304-4300. Vegeu el text de la carta de Cesari al Papa a Ramon ORDEIG I MATA (cur.), *Catalunya carolíngia*, vol. IV, doc. 1080.

41. El que a continuació desenvoluparem coincideix força amb la hipòtesi que Ramon Martí va exposar en el Congrés d'Història de l'Església de Catalunya, celebrat a Solsona el 1993. La seva ponència és el treball esmentat en la nota anterior, publicat a la revista *Analecta Sacra Tarraconensia*; Oliver Vergés és de la mateixa opinió que Martí: Oliver VERGÉS PONS, «Un conflicte per la dècima episcopal urgellitana en el si de les tensions entre les famílies comtals de Barcelona i Cerdanya (988-997)», p. 163-164.

42. Ramon ORDEIG I MATA (cur.), *Catalunya carolíngia*, vol. IV, doc. 1094 i 1095.

l'any 17 del regnat de Lotari, és un judici presidit pel mateix Miró Bonfill, que també exerceix les dignitats de comte i bisbe.⁴³

Com que Lotari va succeir el seu pare el 10 de setembre del 954 i va ser coronat el 12 de novembre del 954,⁴⁴ Olzinelles i Villanueva, que tenien coneixement de la cronologia dels reis francs, van veure que el resultat de la conversió de data dels dos primers documents al còmput actual era el 20 d'abril del 970, i ho van considerar inacceptable perquè llavors feia només tres dies que Arnulf havia mort, i no els semblava possible una successió tan ràpida. Van interpretar, doncs, la data dels documents com un error d'informació de l'escrivà sobre l'any d'inici del regnat de Lotari.⁴⁵ En resum, segons Olzinelles i Villanueva, se n'hauria de corregir la lectura i considerar que els documents són del 20 d'abril del 971.⁴⁶

Sense desmerèixer els coneixements d'aquests erudits i dels que avui accepten les seves opinions, a nosaltres ens sembla acceptable la data del 20 d'abril del 970, perquè pensem que Miró es va autoimposar o es va reivindicar com a bisbe de Girona immediatament després de la mort del bisbe Arnulf, sense esperar l'acord de Borrell, ni l'elecció del clergat i el poble, però sí segurament amb l'ajut d'Aimeric, l'arquebisbe de Narbona. Comptant amb la col·laboració d'algun altre bisbe (el d'Elna potser), Aimeric, que ja devia tenir coneixement del propòsit de Borrell de crear un arquebisbat propi i buscava un aliat per frenar el projecte, l'hauria ordenat sacerdot i bisbe, potser precipitadament, amb antelació a la mort d'Arnulf.⁴⁷

El tercer document, datat, com dèiem, de les «kalendas ienuarii, anno XVII regnantem Lotario rege», planteja un problema semblant al dels documents ante-

43. Santiago SOBREQÜÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA (cur.), *Catalunya carolíngia*, vol. v, doc. 413.

44. Gaspar FELIU I MONTFORT, «La cronología según los reyes francos en el condado de Barcelona (siglo X)», *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 6 (1969), p. 441-463, ISSN 0066-5061.

45. Jaime VILLANUEVA, *Viage literario a las iglesias de España*, vol. XIII, Madrid, Imprenta de la Real Academia de la Historia, p. 69.

46. És el criteri adoptat també en la *Catalunya carolíngia*. Ordeig expressa «la dificultat d'establir d'una manera certa la data d'algunes peces», i afegeix que «pel regnat de Lotari, hem optat per seguir la cronologia que feia començar el seu regnat el 10 de setembre de l'any 954» (Ramon ORDEIG I MATA, cur., *Catalunya carolíngia*, vol. iv, p. 60). D'acord amb aquest criteri, els documents de Ripoll, primers de Miró com a bisbe (*ibidem*, doc. 1094 i 1095), que segons Olzinelles i Villanueva portaven la data de «xii kal. Madii, anno xvi regnante Leutario rege, filio Leudovici regis», haurien d'haver estat datats del 970, i ho han estat del 971, perquè es donen per vàlides les raons d'aquests erudits.

47. Aquesta manera de procedir (ordenació d'un bisbe per a una seu concreta abans de la mort del seu predecessor) no era insòlita en aquella època. Només s'ha de recordar que cap al 993-996, quan sant Ermengol, futur bisbe d'Urgell, era diaca, el bisbe Salla d'Urgell, oncle seu, va obtenir del comte Ermengol I el compromís jurat que l'ajudaria a aconseguir el bisbat d'Urgell i l'ordenació episcopal per al seu nebot, ja fos en vida del mateix bisbe Salla, si aquest així ho volia, ja fos després de la seva mort. Tot plegat, a canvi d'una compensació monetària (Ramon ORDEIG I MATA, cur., *Catalunya carolíngia*, vol. VIII, doc. 851).

riors. S'hauria de datar de l'1 de gener del 971, i això, creia Villanueva, no era possible perquè precisament llavors, a Roma, el papa Joan XIII nomenava Ató arquebisbe i governador provisor de la seu de Girona.⁴⁸ Per contra, nosaltres creiem que la data d'1 de gener del 971 és perfectament correcta, i que el document, implícitament, reforça la validesa de la datació dels dos documents anteriors, i demostra que Miró seguia considerant-se bisbe de Girona al mateix temps que Borrell i Ató, a Roma, maniobraven per prendre-li aquesta dignitat o per negociar amb ell a la tornada des d'una posició de força i desfer, així, l'eix Girona-Narbona.

QUI VA ASSASSINAR L'ARQUEBISBE?

Borrell i Ató van dir a Joan XIII que la seu de Girona era ocupada per una persona indigna, situació que el Papa va voler resoldre o va autoritzar a resoldre nomenant Ató provisor i governador d'aquesta seu.

Del que va passar a Roma n'estem informats per les butlles expedides llavors, el gener del 971, per Joan XIII, cinc en total: tres conservades en versió original en paper a l'arxiu de la catedral de Vic i dues en còpies antigues, també al mateix arxiu.⁴⁹ Hem d'imaginar que la comitiva de Borrell i Ató va tornar de Roma proveïda amb aquestes butlles, que els autoritzaven a posar en pràctica els seus projectes, i, a tal efecte, mostrarien o lliurarien les butlles segons calgués. En aquest sentit, convé fixar-se en els destinataris i els originals i les còpies conservades.

La destinada a Ató, constituent-lo arquebisbe, s'ha conservat en original a Vic, com dèiem, i és lògic que així sigui, atès que Vic era la seva seu.⁵⁰ La destinada als arquebisbes i bisbes de les Gàl·lies també està en original a Vic, i això segurament perquè la seva funció era mostrar-la a qui calgués i quan calgués en el decurs de les reunions i negociacions que s'haurien d'establir, sobretot amb l'arquebisbe Aimeric, a qui no sabem, d'altra banda, si se li va enviar una còpia o rèplica de l'original.⁵¹ I també està en original a Vic una tercera butlla de la qual, a causa del de-

48. Jaime VILLANUEVA, *Viage literario a las iglesias de España*, vol. XIII, p. 69-71. D'acord amb aquesta objecció, el document ha estat datat de l'1 de gener del 972 per Santiago SOBREQÜÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA (cur.), *Catalunya carolíngia*, vol. v, doc. 413.

49. En un article molt erudit i amb arguments mereixedors d'una anàlisi i un comentari amplis, que aquí no podem fer, Jonathan Jarret sosté que les butlles són falses o suspectes de falsedat, i amb elles aquesta temptativa de fer Ató arquebisbe, opinió que contrasta amb la de tots els investigadors que s'han ocupat del tema, i que nosaltres compartim. Jonathan A. JARRET, «Archbishop Ató of Osona. False Metropolitans on the Marca Hispanica», a Walter KOCH i Theo KÖLZER (ed.), *Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde* (Colònia, Weimar i Viena, Böhlau), vol. 56 (2010), p. 1-41, ISSN 2194-5020.

50. Ramon ORDEIG i MATA (cur.), *Catalunya carolíngia*, vol. IV, doc. 1087.

51. *Ibidem*, doc. 1086.

teriorament del paper, no podem saber el destinatari, per bé que pel tractament, *gloriosissimo*, hem de suposar que era el comte Borrell de Barcelona-Girona-Osona o el comte Oliba de Cerdanya. Pel possible destinatari i pel contingut, és a dir, el nomenament d'Ató com a provisor i governador de la seu de Girona, aquesta butlla mereix, per al nostre propòsit, una atenció especial.⁵²

Quant al contingut, el document presenta una estructura lògica en tres parts ben diferenciades. En la primera, Joan XIII diu haver estat informat, i se'n queixa, que a les terres del destinatari persones laiques es converteixen de cop en sacerdots. Ho considera un vici pestífer que, d'acord amb els consells dels apòstols i dels sants pares, particularment del beatíssim papa Gregori, té l'obligació d'eradicar.⁵³

Identificat l'abús, la segona part de la butlla consisteix en la reproducció parcial d'una carta «contra simoniacos ac neophytos» que el papa Gregori el Gran va enviar a Siagri, bisbe d'Autun.⁵⁴ En ella es fonamenta de manera doctrinal la condemna a l'ordenació de neòfits, una pràctica que Gregori considera detestable. I concreta: hi ha persones ambiciosos que, mort el bisbe, es fan tonsurar («defunctis episcopis tonsorantur»), i de sobte es converteixen de laics en sacerdots («et fiunt repente [ex] laicis sacerdotes») i sense vergonya s'apoderen d'una direcció que té una finalitat religiosa («inverecunde religiosi propositi ducatum arripiunt»). Sense temor, es fan mestres abans de començar a ser deixebles. Per tant, siguin quins siguin els mèrits de l'inculpat, abans ha de passar pels diferents ordes eclesiàstics. Cal preguntar-se, doncs, per a no errar el camí, sobre el que la persona necessita abans d'exercir càrrecs eclesiàstics, i Gregori respon amb consells sobre el model que s'ha de seguir, l'ensenyament que s'ha de rebre i les virtuts que s'han de tenir. Llavors, amb la perfecció assolida amb la meditació religiosa, la llum de la fe serà, diu, com la flama que brilla en el canelobre: lluny d'extingir-se amb els vents contraris, s'incrementarà. Perquè, com diuen les Escriptures, parlant dels diaques, abans de conferir-los l'orde, la seva vida ha de ser examinada, i si són trobats irrepressibles, llavors podran exercir el seu ministeri («Ut prius quis probetur, sic ministret»).⁵⁵ Gregori aclareix que amb més motiu ha de ser provat qui és acceptat com a intercessor del poble davant Déu, no fos cas que els mals sacerdots causessin la ruïna del poble. La conclusió de Joan XIII és, doncs, òbvia: res no es pot objectar a això, ben al contrari, perquè és manifestament conegut que la preocupació del sant i egregi doctor és que es veti al neòfit l'accés als ordes sagrats.

52. Santiago SOBREQÜÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA (cur.), *Catalunya carolíngia*, vol. v, doc. 407.

53. En referència, és clar, a Gregori el Gran, Papa durant el període 590-604.

54. Vegeu la carta sencera a Jean Paul MIGNÉ, *Patrologia latina*, vol. LXXVII, París, edició de l'autor, 1862, col. 1030-1031.

55. 1Tm, 3, 10.

S'arriba, així, a la tercera part de la butlla. Després d'assenyalar la diferència entre el vell concepte de *neòfit*, que seria el de recent batejat («neofitus dicebatur qui in initio in sancte fidei erat eruditione plantatus»), i el nou, que seria el que amb precipitació és fet clergue i, per ambició, ascendeix en les dignitats («neofitus habendus est qui repente in religionis habitu plantatus, ad ambiendos honores sacros inreperit»), sense respectar els intersticis o la gradació dels ordes sagrats, el Papa passa a dictar les mesures polítiques del cas. Comença amb un cert descàrrec de responsabilitat: hem sabut, diu, que, sense l'elecció del poble, ha estat consagrat bisbe de l'església de Girona un neòfit, i, com que per cap raó no es pot permetre que figuri entre els bisbes qui no ha estat elegit pels clergues ni aclamat pel poble, manem a tots els efectes que Ató, persona venerable, arquebisbe i germà nostre, sigui provisor i governador de l'església de Girona, de manera que regeixi justament i canònicament la plebs i el poble que li han estat encomanats, i pels quals haurà de retre comptes a Déu el dia del judici.⁵⁶

Aquí, la qüestió clau, que Joan XIII no aclareix, és la identitat del neòfit, però sí que precisa que era una persona que havia estat consagrada bisbe sense la prèvia elecció del clergat i el poble. La descripció encaixa amb la situació de Miró Bonfill? No sabem el que Borrell i Ató van explicar al Papa, però, contra el que sovint s'ha dit, creiem que Miró participa de la doble característica del neòfit que la butlla expressa.⁵⁷ Fixem-nos-hi: la butlla insisteix que el neòfit és la persona que ascendeix de manera precipitada («repente, subito»), moguda per l'afany dels honors, sense respectar la gradació dels ordes sagrats i sense haver estat elegida pel clergat i el poble. És el cas, sembla, de Miró. Posseeix, entre els anys 941 i 969, i podem suposar que fins al 970, la dignitat de levita,⁵⁸ que segurament li va permetre dedicar-se als afers civils propis d'un membre de la família comtal, sense

56. «Et quia Gerundensem ecclesiam, sine plebi et populi electionem, episcopum neofitum consecratum audivimus, quod nulla ratio sinit ut inter episcopos habeantur qui nec a clericis sunt electi nec a plebibus expetitis, modis omnibus volumus et iubemus ut eiusdem sanctae Gerundensem ecclesiae Attonem, virum venerabilem, archipresulem et confratrem nostrum, provisorum et gubernatorem ipsius ecclesiae in omnibus preesse constituo, ita sane ut plebem et populum sibi commissum sic iuste et canonice regat, quatinus pro illis Deo redditurus sit rationem in die iudicii.»

57. Hi afegim una sospita: potser Borrell i Ató presentaren a Joan XIII per a la confecció de la butlla un text que ells mateixos o d'altres per ells havien redactat.

58. Vegeu les notes 20 i 31. Que Miró figuri el 957 com a ardiaca en un document copiat en el cartulari de Cuixà no s'ha de prendre en consideració per al nostre propòsit, atès que després torna a titular-se levita. A manca d'un estudi específic, es pot suposar que levita era un clergue d'un dels graus inferiors del ministeri sacerdotal, potser equivalent a diaca, si no era simplement un qualificatiu que designava la persona que aspirava al sacerdoci, però que no havia seguit encara els passos necessaris per a esdevenir prevere; mentrestant, tant es podia dedicar a la preparació i l'estudi com seguir una altra mena de vida, en relació o no amb alguna institució eclesiàstica. Aquest podia ser el cas de Miró Bonfill, com més tard va ser el de Guillem d'Osona, defensor de la frontera.

vincular-se permanentment a cap institució eclesiàstica. De tota manera, és clar que Miró tenia estudis eclesiàstics, cosa que demostraria anys després quan, essent bisbe, va redactar les actes de consagració de Santa Maria de Ripoll, Sant Miquel de Cuixà i Sant Pere de Besalú. Que tingués estudis eclesiàstics i fos levita no el feia, però, idoni, des del punt de vista de les normes canòniques, per a ser bisbe. Abans havia d'haver estat ordenat sacerdot i guanyar-se en el presbiterat la confiança del poble i dels seus germans en els ordes, per després, quan hagués demostrat que n'era digne, ser elegit bisbe per clergues i feligresos. I tot fa sospitar que no va ser així, sinó que, essent levita i comte, va ser ordenat sacerdot i, seguidament, sense elecció, consagrat bisbe. Des d'aquest punt de vista, podia ser considerat canònicament un *neòfit*, qualificatiu, tot sigui dit, que temps abans es podia haver atribuït també a grans pares de l'Església que tampoc van respectar els intersticis: Agustí, per exemple, va passar de laic a prevere, i Ambrós, de laic a bisbe. I també, de fet, era molt de suposar que les eleccions episcopals es fessin sempre de la manera establerta: per lliure elecció del clergat i el poble. Però això no comptava en aquest cas; el que comptava per a Borrell i Ató era dotar-se d'un instrument per a actuar amb força i autoritat a Girona, i expulsar-ne, si calia, el neòfit, és a dir, Miró.

És possible que Borrell II fos ensems peticionari i destinatari de la butlla perquè era l'autoritat civil que havia d'aplanar el camí d'Ató a Girona, però sembla més possible que Oliba en fos el destinatari perquè, com a cap de la casa de Cerdanya-Besalú, era el més afectat, l'home que rivalitzava amb Borrell per l'hegemonia política a Catalunya i el principal valedor civil del seu germà, Miró Bonfill, a Girona, i, per tant, l'autoritat que amb més força podia oposar-se a la seva expulsió d'aquesta seu. I, si fos així, és a dir, que el destinatari era Oliba, per què la butlla s'ha conservat en original a Vic? Potser perquè Oliba, en saber-ne el contingut, es negà a rebre-la, o perquè a través d'ell passà al seu fill, l'abat Oliba, i amb ell retornà a Vic, quan, al cap dels anys, en va ser consagrat bisbe.

No s'ha conservat en original, i sí en una còpia del segle XI, la butlla adreçada al comte d'Empúries-Rosselló, al seu fill —el bisbe d'Elna— i a l'ardiaca i als canonges de Girona.⁵⁹ No s'ha conservat segurament perquè, si hi havia un sol original, va ser lliurat a algun dels destinataris. El que interessa, però, és la personalitat d'aquests: els canonges de Girona n'eren destinataris perquè eren els més directament afectats per la situació, tant si feien costat com si no en feien a Miró Bonfill; el comte d'Empúries perquè les parròquies d'aquest comtat estaven sota la jurisdicció del bisbe de Girona i no li podia ser indiferent la identitat d'aquest prelat, sobretot si era, com suposem, el seu veí, el comte de Besalú, i el bisbe d'Elna, fill

59. Santiago SOBREQUÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA (cur.), *Catalunya carolíngia*, vol. v, doc. 406.

del comte d'Empúries, també n'era destinatari perquè compartia interessos amb el seu pare, i potser perquè havia participat amb l'arquebisbe i algun altre bisbe en l'ordenació de Miró. De fet, no sabem si entre ells, entre la casa d'Empúries-Roselló i la casa de Cerdanya-Besalú, no hi havia una aliança per a frenar Borrell, per bé que això sembla ben possible. I, finalment, també hi ha a l'arxiu de la catedral de Vic, conservada en una còpia del segle x mateix, una butlla adreçada als bisbes de les seus d'Urgell, Barcelona i Elna, és a dir, a tots els prelats, juntament amb el bisbe de Girona, sobre els quals s'havia d'estendre l'autoritat superior del nou arquebisbe.⁶⁰ Sembla lògic que no n'hi hagi original perquè l'original i les rèpliques, si n'hi hagué, foren lliurades a aquests bisbes. No cal dir que el bisbe de Girona no n'era destinatari perquè la seva autoritat no era reconeguda.

El resultat final de tot plegat és ben conegut: Ató va tornar i, quan intentava exercir els poders que li havien estat conferits i executar els mandats rebuts, en un mar agitat de tensions i dures negociacions —això es pot imaginar— va ser assassinat el 21 d'agost del 971.⁶¹ Qui en va ser l'instigador? El pare Flórez s'ho preguntava i responia «no lo he descubierto», i, a la mateixa pregunta, citant Flórez, Abadal responia «tampoc nosaltres, ni creiem que mai ho descobreixi ningú», i quelcom semblant diu Ordeig.⁶² Els donem la raó. Amb la documentació a l'abast només podem fer conjectures. Concretament la nostra. Sense proves, les sospites dels historiadors tradicionalment s'han adreçat cap a l'arquebisbe de Narbona, considerat el gran perjudicat pel projecte posat en marxa a Roma. Només recentment, Ramon Martí en discrepa i, sense eximir de responsabilitat en algun grau l'arquebisbe de Narbona, culpa directament Miró Bonfill de l'assassinat.

Nosaltres defensem la idea que l'assassinat d'Ató se situa i s'explica en el marc del llarg conflicte per l'hegemonia, que enfrontava a la Catalunya naixent les dues branques comtals eixides de Guifré el Pelós, la de Cerdanya-Besalú i la de Barcelona-Girona-Osona, i que lideraven en aquest moment Oliba Cabreta i Borrell II. En aquest conflicte, la qüestió de la dignitat episcopal de Girona i la conversió de Vic en seu metropolitana eren fonamentals, però en sentit diferent, i per això Oliba de

60. Ramon ORDEIG I MATA (cur.), *Catalunya carolíngia*, vol. iv, doc. 1088.

61. La data de la mort figura en necrologis de Vic, Girona i Ripoll, segons Enrique FLÓREZ, *España sagrada*, vol. xxviii, Madrid, Imprenta de Antonio de Sancha, 1774, p. 100; Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Els primers comtes catalans*, p. 310; Ramon ORDEIG I MATA, «Ató, bisbe i arquebisbe de Vic (957-971), antic arxiprest-ardiaca de Girona», *Studia Vicensia*, núm. 1 (1989), p. 61-97, ISSN 1130-1651; Ramon ORDEIG I MATA, *Ató de Vic*, Vic, edició de l'autor, 2010, p. 13-14 i 38-39, ISBN 84-922008-6-3.

62. Enrique FLÓREZ, *España sagrada*, vol. xxviii, p. 100; Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *Els primers comtes catalans*, p. 310; Ramon ORDEIG I MATA, *Ató de Vic*, p. 39-40. Ordeig apunta que en els necrologis de Girona i Ripoll, Ató hi figura com a simple bisbe, prova que no va aconseguir fer reconèixer la categoria metropolitana de la seu de Vic i la seva pròpia d'arquebisbe.

Cerdanya i el seu germà Miró de Besalú havien de bloquejar els plans de Borrell. Per a fer-ho comptaven, ben segur, amb l'aliança de l'arquebisbe Aimeric, que perdria, si Borrell se'n sortia, la jurisdicció sobre les diòcesis catalanes, i potser també comptaven amb el comte d'Empúries-Rosselló i, de retruc, amb el seu fill, el bisbe d'Elna, contraris, suposem, al projecte hegemònic de Borrell. Es pot pensar, doncs, en una conspiració, si no va ser ja conspiració el que es va fer a Roma el gener del 971. En tot cas, qui sap si la retirada d'Oliba Cabreta al monestir de Montecassino el 988, on moriria dos anys després,⁶³ no era, en diferit, un acte de penediment, una assumpció de responsabilitats, fossin quines fossin les que li corresponguessin. I, posats a sospitar, qui sap si l'assassinat d'Ató, el 971, no va ser la resposta llunyana i també diferida de l'assassinat del comte Guifré, el 957. Que Oliba Cabreta era probablement impulsiu i violent ho podria avalar el fet que, vers el 981, va atacar el seu veí i parent Roger I el Vell de Carcassona i li va prendre el Perapertusès i el Donasà.⁶⁴

De la marxa d'Oliba Cabreta a Montecassino en tenim un breu relat en la *Vita Sancti Romualdi* escrita per sant Pere Damià. Diu aquesta notícia que, mentre Romuald feia vida eremítica prop de Cuixà, el comte Oliba el visitava i, com en confessió, li explicava el neguit que sentia en la consciència pel pes dels seus pecats. Tants i tan greus devien ser que Romuald no va tenir més remei que dir-li que per a salvar-se havia de renunciar al poder i ingressar en un monestir. Fins llavors cap clergue havia gosat proposar al comte una penitència semblant, però ara tots els abats i bisbes consultats hi van estar d'acord. I així va ser com Oliba va marxar cap a Montecassino.⁶⁵

L'ambició de poder o la necessitat sentida de tenir un bisbat propi sembla haver estat una característica de la casa de Cerdanya-Besalú aquests anys. Poc després de l'assassinat d'Ató, entre el 971 i el 977, el bisbe Sunyer d'Elna, fill del comte d'Empúries, va haver d'aturar amb l'excomunió i l'anatema, llançades contra clergues i nobles, una temptativa de separar de la seva obediència les paròquies del Conflent i el Vallespir. De l'excomunió en van ser explícitament exclusos el comte Oliba Cabreta i el comte bisbe Miró Bonfill, i els cenobis de Cuixà i Arles, que els estaven vinculats, una exclusió que sembla talment una confirmació de responsabilitat.⁶⁶ Anys més tard, cap al febrer del 991, va ser el

63. Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *L'abat Oliba*, p. 48.

64. *Ibidem*, p. 36-37; Pere PONSICH (cur.), *Catalunya carolíngia*, vol. VI, doc. 535.

65. «*Vita Sancti Romualdi*», Jean Paul MIGNÉ, *Patrologia latina*, vol. CXLIV, París, edició de l'autor, 1853, col. 965-966.

66. Pere PONSICH (cur.), *Catalunya carolíngia*, vol. VI, doc. 504. Aquest conflicte podria indicar que l'entesa entre la casa comtal de Cerdanya-Besalú i la d'Empúries-Rosselló del 970-971, quan l'afer de Girona i d'Ató, si realment va existir, no havia resistit davant de la necessitat sentida pels primers de tenir un bisbat propi.

bisbe Sal·la d'Urgell, amb el suport dels bisbes de Barcelona i de Roda de Ribagorça, el que va haver de combatre amb l'interdicte contra totes les esglésies de Cerdanya i Berga i amb l'excomunió de clergues i nobles la sostracció de les esglésies d'aquests comtats. En aquest cas, els bisbes atribueixen directament part de responsabilitat en la sostracció a la comtessa Ermengarda, vídua d'Oliba Cabreta, i als seus fills, però els exclouen de l'excomunió amb l'argument que van ser mal aconsellats.⁶⁷

Repetim-ho: la casa de Cerdanya-Besalú no té cap seu episcopal a l'interior dels seus comtats i la necessita per a dotar els seus fills, reforçar el poder, captar rendes i mantenir una rivalitat, que ja és ancestral, amb el casal de Barcelona pel lideratge del conjunt català. De fet, per la construcció del principat català. No deu ser pas per casualitat que, mort Ató i amb ell els projectes politicoreligiosos de Borrell, i ja acceptat Miró com a bisbe de Girona,⁶⁸ el comte bisbe esmercés esforços i recursos per a convertir Besalú, la capital del seu comtat, en un gran centre religiós. Recordem que va fundar i dotar la canònica de Sant Genís i Sant Miquel de Besalú i el monestir de Sant Pere de Besalú, al qual, a semblança dels reis carolingis, va concedir la immunitat,⁶⁹ i per al qual va portar o fer portar d'Agen (Gasconya) o de Roma les relíquies de sant Prim, amb la qual cosa preparava, potser, la futura conversió de la vila en seu episcopal.⁷⁰

I és que Miró Bonfill és un personatge únic a la Catalunya del segle x. Té una concepció clara i forta del poder, i potser per això el seu cosí Borrell no el volia a Girona. És el primer a expressar per escrit que la sobirania no li ve dels carolingis, sinó directament de Déu, una sobirania que ja considera plenament territorialit-

67. Ramon ORDEIG I MATA (cur.), *Catalunya carolíngia*, vol. VIII, doc. 794 i 795; Oliver VERGÉS PONS, «Un conflicte per la dècima episcopal urgel·litana en el si de les tensions entre les famílies comtals de Barcelona i Cerdanya (988-997)», p. 165-167.

68. Prova d'aquesta acceptació i reconciliació, i de l'entesa final entre els comtes catalans descendents de Belló de Carcassona, el novembre del 977 Oliba Cabreta, Miró Bonfill, Borrell II i Gausfred d'Empúries es van aplegar a Ripoll per a la consagració de la nova església del monestir. El fet que a Oliba se li reconegués llavors una certa prelatió, i ell promulgues amb l'acord de tots un decret confirmant els privilegis, els drets i les propietats del monestir, semblaria indicar, també, que Borrell reconeixia els drets de la casa de Cerdanya sobre el Ripollès o, almenys, sobre Ripoll (Ramon ORDEIG I MATA, cur., *Catalunya carolíngia*, vol. IV, doc. 1242).

69. Santiago SOBREQUÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA (cur.), *Catalunya carolíngia*, vol. V, doc. 438, 441 i 448.

70. Sobre el trasllat de les relíquies i les hipòtesis sobre els seus orígens, vegeu Josep M. SALRACH MARÈS, «El monestir de Sant Pere de Besalú i les relíquies de sant Prim», a Gerardo BOTO VARELA (coord.), *Relíquies i arquitectura monàstica a Besalú*, Besalú, Ajuntament de Besalú, 2006, p. 9-34, ISBN 84-606-3889-8; Lourdes de SANTJOSÉ I LLONGUERAS, «El comte-bisbe Miró Bonfill i l'arribada de les relíquies a Sant Pere de Besalú», *Quaderns de les Assemblees d'Estudis*, núm. 1 (2014), p. 131-142 (a cura de Mercè Aventín i Josep M. Salrach).

zada, i per això, en un document del 977, quan encara cap comte català no s'identifica segons el territori que governa, ell ja es fa titular «comte de Besalú» i encara més «comte de la terra de Besalú per la gràcia de Déu». ⁷¹ Miró és conscient que els reis carolingis ja són el passat, i per això en la datació d'un document diu «regnant el rei Lotari entre els francs i entre nosaltres imperant nostre Senyor Jesucrist», que és una manera de dir que als comtats regnen ell, els seus germans i els seus cosins per la gràcia de Jesucrist. ⁷² Quan diu «entre nosaltres» és com si defensés la idea d'un govern familiar compartit, una mena de pau familiar. En la datació d'un altre document subratlla que «el rei Lotari regna a França», i expressa així prou clarament que no regna aquí, als comtats catalans. ⁷³

Gosàriem dir que, expressant-se així, el comte bisbe ensenyava als comtes, familiars seus, a pensar-se com a sobirans i, implícitament, a projectar el seu futur polític, que d'alguna manera acabaria essent, també, el del país. Una tasca que el seu nebot, i en cert sentit deixeble, l'abat i bisbe Oliba, s'encarregaria de continuar i en la qual aprofundiria.

71. Vegeu *supra*, nota 16, i el text corresponent.

72. Santiago SOBREQUÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA (cur.), *Catalunya carolíngia*, vol. v, doc. 420 (dotació del monestir de Sant Pere de Rodes).

73. *Ibidem*, doc. 437.

